

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Γ. ΠΑΠΑ, ΥΠ. ΔΙΔ. ΕΚΠΑ

Η ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: A.S.NEILL

Περίληψη

Το άρθρο αναδεικνύει τη σκέψη και το παιδαγωγικό έργο του A. S. Neill, με επίκεντρο τη θεωρία της αντιαυταρχικής αγωγής και τη λειτουργία του Summerhill. Παρουσιάζονται οι βασικές αρχές της παιδαγωγικής του, όπως η ελευθερία στην αγωγή, η αυτοδιοίκηση των μαθητών, η κατάργηση της αυταρχικής πειθαρχίας και η ανάπτυξη της αυτοπειθαρχίας μέσα από τη συλλογική συνύπαρξη. Παρουσιάζεται η κριτική του Neill προς την παραδοσιακή οικογένεια, το συντηρητικό σχολείο, τον δογματισμό και την καταναλωτική κοινωνία, καθώς και η επίδραση που άσκησαν στη σκέψη του οι θεωρίες της ψυχανάλυσης. Παράλληλα, αναφέρονται οι επικρίσεις που δέχθηκε η αντιαυταρχική αγωγή από υποστηρικτές της παραδοσιακής εκπαίδευσης, αλλά και τα επιχειρήματα όσων υπερασπίστηκαν το έργο του Neill.

Λέξεις-κλειδιά

A. S. Neill, αντιαυταρχική αγωγή, ελευθερία στην εκπαίδευση, αυτοδιοίκηση μαθητών, παιδοκεντρική παιδαγωγική, Summerhill.

Η διαμόρφωση της προσωπικότητας και της παιδαγωγικής σκέψης του A.S. Neill

Η προσωπικότητα και η παιδαγωγική σκέψη του A.S. Neill διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις εμπειρίες της παιδικής του ηλικίας. Γεννημένος το 1883 στη Σκωτία, ως το τέταρτο από τα δεκατέσσερα παιδιά μιας οικογένειας εκπαιδευτικών, μεγάλωσε σε ένα αυστηρό και έντονα αυταρχικό οικογενειακό περιβάλλον. Παρότι ο Neill ασκούσε έντονη κριτική στον αυστηρό πατέρα του, τον οποίο και αντιμετώπιζε με δέος, αναγνώριζε παράλληλα την τιμιότητα και τις θυσίες στις οποίες υποβλήθηκαν οι γονείς του, προκειμένου να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες ζωής και εκπαίδευσης για τα παιδιά τους. Η αυστηρή αυτή διαπαιδαγώγηση άφησε βαθύ αποτύπωμα στον χαρακτήρα του και τον ώθησε αργότερα να αμφισβητήσει την οικογενειακή πειθαρχία και να ακολουθήσει τον δικό του δρόμο. Ο ίδιος φαίνεται επίσης πως στερήθηκε τη χαρά του παιχνιδιού και μιας ξέγνοιαστης παιδικής ηλικίας καθώς μεγάλωσε μέσα σε ένα περιβάλλον φόβου, υψηλών απαιτήσεων και περιορισμών, όπου το προσωπικό του «εγώ» καταπιεζόταν. Αυτές οι εμπειρίες επηρέασαν βαθιά τη σκέψη και τη στάση του απέναντι στην εκπαίδευση και την κοινωνία, καθώς αργότερα, ο A.S. Neill απέρριψε τις παραδοσιακές αξίες και πρότεινε μια πιο ελεύθερη μορφή αγωγής, χωρίς καταναγκασμούς, υποκρισία και αυστηρές τυπικότητες. Πολλές από τις προσωπικές του εμπειρίες και απογοητεύσεις ανακαλύπτουμε στο έργο του: *Neill! Neill! Orange Peel*, (Neill, 1972α) αλλά και γενικότερα στη μελέτη του έργου του. Ωστόσο, αρκετοί μελετητές θεωρούν ότι ο Neill δεν ξεχώρισε πάντα με σαφήνεια τη δημοκρατική από την αντιαυταρχική αγωγή. Υπερασπίστηκε με συνέπεια τη δεύτερη, γεγονός που ορισμένες φορές τον οδήγησε σε απόλυτες θέσεις και έναν ιδιότυπο δογματισμό, παρόμοιο με εκείνον που κατηγορούσε στο παραδοσιακό εκπαιδευτικό σύστημα.

Η επαγγελματική πορεία και οι κοινωνικές επιρροές του A.S. Neill συνδέονται με την προσπάθειά του να αποκτήσει ανεξαρτησία και να διαμορφώσει τη δική του θέση στην κοινωνία. Οι πρώτες του επιλογές φαίνεται πως δεν τον εξέφραζαν πλήρως. Η μητέρα του, που ήταν επίσης δασκάλα, τον ενθάρρυνε να στραφεί προς την εκπαίδευση και τελικά κατάφερε να τον οδηγήσει στο επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Έτσι ξεκίνησε μια τετραετή περίοδο ως «μαθητευόμενος δάσκαλος» (Δανασλής-Αφεντάκης, 2000, σ.246).

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

Οι πρώτες του εμπειρίες στο σχολείο δεν ήταν ιδιαίτερα θετικές. Το επάγγελμα του δασκάλου απαιτούσε θυσίες, κοινωνική απομόνωση και έναν τρόπο ζωής που δεν συμβάδιζε με τις ελπίδες και τις επιθυμίες του για το μέλλον. Για αυτόν τον λόγο άρχισε να ασχολείται με τη συγγραφή και τη δημοσιογραφία, αντικείμενα μέσα από τα οποία μπορούσε να εκφράζει τις ιδέες του και να αμφισβητήσει τις κατεστημένες αντιλήψεις. Παράλληλα, δέχθηκε επιρροές από τις εργατικές και αριστερές ιδεολογικές τάσεις, γεγονός που τον οδήγησε σε έντονη κριτική απέναντι στις συντηρητικές ιδεολογίες και κάθε μορφή αυστηρής εξουσίας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, η στάση του αυτή εκφραζόταν μέχρι και μέσω της πλήρους απόρριψη κάθε μορφής πειθαρχίας. Η ιδέα του για το *Summerhill* διαμορφώθηκε το 1921. Το σχολείο βασίστηκε στην αυτοδιοίκηση των μαθητών και στην εκτεταμένη ελευθερία επιλογών. Η παρακολούθηση των μαθημάτων δεν ήταν υποχρεωτική και τα παιδιά μπορούσαν να επιλέγουν ελεύθερα αν, τότε και ποια μαθήματα θα παρακολουθήσουν, χωρίς πίεση ή τιμωρίες (Neill, 1972 β). Το παιχνίδι θεωρούνταν πρωτεύον δικαίωμα των παιδιών και κατείχε κεντρική θέση στην καθημερινότητά τους, ενώ παράλληλα δεν τους επιβαλλόταν κανένα ηθικό, πολιτικό ή θρησκευτικό δόγμα. Η αποδοχή ή η απόρριψη οποιασδήποτε ιδέας αποτελούσε πάντα προσωπική επιλογή του κάθε παιδιού.¹

Σημαντική επίδραση στη σκέψη του A.S. Neill άσκησε η ψυχολογία και ιδιαίτερα η ψυχανάλυση. Οι θεωρίες του S. Freud, του W. Reich και άλλων εκπροσώπων της ψυχανάλυσης φαίνεται πως επηρέασαν σημαντικά τη σκέψη του, ενώ ιδιαίτερα μεγάλη επίδραση άσκησε ο W. Reich, με την έντονη κριτική απέναντι τόσο στον εθνικοσοσιαλισμό όσο και στον κομμουνισμό, αλλά και απέναντι στην αυταρχική δομή της οικογένειας. Ο D. Haensch (1973, σ.8-10) ερμηνεύοντας τις θέσεις του Reich, υποστηρίζει ότι η αυταρχική συμπεριφορά μαθαίνεται κυρίως μέσα από την καταπίεση των φυσικών αναγκών του παιδιού, ιδιαίτερα της σεξουαλικότητας, με την αστική οικογένεια αποτελεί βασικό μηχανισμό αναπαραγωγής του αυταρχισμού και του κοινωνικού ελέγχου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε και η σκέψη του A.S. Neill, η οποία ερχόταν σε έντονη σύγκρουση με το κατεστημένο της εποχής. Οι ιδέες του θεωρήθηκαν προκλητικές και συχνά «ανήθικες», γεγονός που εξηγεί γιατί πολλοί

¹ Το παρόν άρθρο βασίζεται σε υλικό που εκπονήθηκε στο πλαίσιο προπτυχιακής εργασίας της συγγραφέως για το μάθημα «Ιστορία της Παιδείας» της Φιλοσοφικής Σχολής. Το περιεχόμενο έχει υποστεί αναθεώρηση και περαιτέρω επεξεργασία.

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

παιδαγωγοί αντιμετώπισαν αρνητικά την αντιαυταρχική αγωγή. Παρότι ο ίδιος δεχόταν κατηγορίες ότι υποστηρίζει την ασυδοσία και την αναρχία, ο A.S. Neill επέμενε στο ότι η ελευθερία δεν σημαίνει την κατάργηση κάθε κανόνα. Αντίθετα, πίστευε στην αυτοπειθαρχία *με αγαθή προαίρεση*: «... Κατά τη γνώμη μου αυτοπειθαρχία σημαίνει να σκέφτεσαι τους άλλους, να σέβεσαι τα δικαιώματά τους. Κανείς άνθρωπος ικανός για αυτοπειθαρχία δε θα βάλει στο δικό του πιάτο τη μισή ποσότητα της σαλάτας, όταν στο τραπέζι βρίσκονται κάμποσοι άλλοι άνθρωποι » (Nηλ,1975α,σ.9).

Στα πρώτα χρόνια της θεωρητικής του συγκρότησης, ο Neill προσέγγισε θετικά τις ψυχαναλυτικές θεωρίες πιστεύοντας πως διευκολύνουν τους ανθρώπους να ξεπεράσουν τραυματικές εμπειρίες, μέσα από την κατανόηση και την επανεξέταση της ζωής τους. Ο ίδιος θεωρούσε ότι η ψυχανάλυση μπορούσε να εφαρμοστεί και στην εκπαίδευση, ιδιαίτερα για τη βοήθεια παιδιών με προβλήματα συμπεριφοράς. Ωστόσο, αργότερα αντιμετώπισε τις απόψεις με κριτική διάθεση. Σε μια χαρακτηριστική του αναφορά γράφει: «Όπως τόσοι άμυαλοι νέοι, σκέφτηκα τότε κι εγώ πως μια καινούργια ουτοπία πρόβαλε πάλι» (Neill,1972 β,σ.23). Πολλά από τα παιδιά που φοιτούσαν στο *Summerhill* αντιμετώπιζαν σοβαρά κωλύματα συμπεριφοράς και ενώ ο Neill πίστευε αρχικά ότι η ψυχανάλυση θα μπορούσε να τα «θεραπεύσει» αργότερα όμως κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ουσιαστική αλλαγή δεν οφειλόταν στην ψυχανάλυση, αλλά στην ελευθερία που βίωναν τα παιδιά μέσα στο σχολείο. Όπως ο ίδιος αναφέρει: «...Οι περισσότεροι ήταν προβληματικά παιδιά που μού έστελναν γονείς και σχολεία - κλέφτες, καταστροφείς, καβγατζήδες και των δύο φύλων. Τους “θεράπευσα” με την ψυχανάλυση νόμιζα, αλλ’ ανακάλυψα πως κι εκείνοι που αρνήθηκαν να έρθουν στα ψυχαναλυτικά μου μαθήματα θεραπεύτηκαν όπως κι οι άλλοι, κι έτσι έφτασα στο συμπέρασμα πως η ελευθερία κι όχι η ψυχανάλυση ήταν ο δραστικός παράγοντας» (Neill,1972 β,σ.23). Η επιλογή του να εργαστεί με παιδιά που αντιμετώπιζαν δυσκολίες δείχνει την επιθυμία του να αλλάξει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την αγωγή και τη μάθηση.

Παρότι ο ίδιος ο Neill ένιωθε σαφώς δικαιωμένος από τα αποτελέσματα που παρατηρούσε και κατέγραφε, οι απόψεις του προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις στην κοινωνία της εποχής του η οποία παρέμενε προσκολλημένη στις παραδοσιακές αξίες. Πίστευε ότι η

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

αυταρχική αγωγή και η έλλειψη ελευθερίας αποτελούν βασικές αιτίες ψυχικής καταπίεσης και δυστυχίας και για το λόγο αυτόν προσπάθησε να δημιουργήσει ένα σχολείο που θα βασιζόταν στην ελευθερία, την αυτονομία και τον σεβασμό της προσωπικότητας των μαθητών. Σύμφωνα με τη φιλοσοφία του, η ελευθερία επιτρέπει στο παιδί να εκφράσει δημιουργικά τον εαυτό του και να αναπτύξει αυθεντικές ανθρώπινες αξίες, χωρίς φόβο και καταναγκασμό. Ο Neill πίστευε ότι κάθε μορφή αυστηρής επιβολής περιορίζει τη φυσική ανάπτυξη του ατόμου και το οδηγεί σε παθητικότητα και συμμόρφωση. Φαίνεται πως οι ιδέες του παρουσιάζουν ομοιότητες με τις απόψεις ψυχαναλυτών και κοινωνικών θεωρητικών, όπως ο S. Freud, ο W. Reich και ο E. Fromm, ιδιαίτερα ως προς την κριτική τους απέναντι στην καταπιεστική οικογένεια και στις αυταρχικές κοινωνικές δομές (Χενς, 1973).

Οι πρώτες επικρίσεις του A.S. Neill στο εκπαιδευτικό σύστημα και οι θέσεις του για το κίνημα των hippies

Παρά το ότι ο Neill αναγνώριζε ορισμένα θετικά στοιχεία του εκπαιδευτικού συστήματος, ασκούσε έντονη κριτική στις αυταρχικές μεθόδους διδασκαλίας. Καταδίκασε τη χρήση σωματικής τιμωρίας και θεωρούσε ότι το σχολείο δεν ήταν πραγματικά συνδεδεμένο με τη ζωή και τις ανάγκες των παιδιών, καθώς έδινε υπερβολική έμφαση στη θεωρητική γνώση και στη νοητική καλλιέργεια, παραμελώντας τη δημιουργικότητα, το συναίσθημα και την πρακτική εμπειρία². Το παιδί εκπαιδεύεται κυρίως για να αποκτήσει γνώσεις και όχι για να αναπτύξει ολοκληρωμένα την προσωπικότητά του, ενώ το σχολείο διαχρονικά τείνει να υποβαθμίζει τη σημασία της τέχνης, της μουσικής, του παιχνιδιού και της σωματικής άσκησης, παρότι αυτά συμβάλλουν ουσιαστικά στη συναισθηματική και ψυχική ισορροπία του ατόμου. Παρόμοια κριτική άσκησε και ο Δ. Γληνός στο έργο του *Ένας Άταφος Νεκρός*, όπου περιγράφει το σχολείο ως έναν χώρο καταπίεσης, αποστήθισης και ψυχικού περιορισμού: «Όλοι το εγνωρίσατε το σχολείον φυλακήν, το σχολείον των λόγων, των γραμματικών τύπων και των κενών φράσεων, το σχολείον το σκοτεινόν εσωτερικώς και εξωτερικώς, το σχολείον του Ευρώτος και του ψυχικού αποπνιγμού, το σχολείον το αφρονηματίστον, το σχολείον που δίνει χαρτιά και τίποτε άλλο, το σχολείον οδοστρωτήρα και προκρούστην των ψυχών, το σχολείον το περιφρονούμενον από

² Ο J. Dewey έχει διατυπώσει αντίστοιχα την αρχή « το μανθάνειν δια του πράττειν», learning by doing, που ξεκίνησε από το σχολείο εργασίας για να εδραιωθεί στα εκπαιδευτικά συστήματα.

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

μαθητάς, από γονείς, από κοινωνίαν και πολιτείαν» (Γληνός, 1925, σ.180). Παρότι ο συγγραφέας δεν ταυτίζεται πλήρως με τις απόψεις του A.S. Neill, αναδεικνύει αντίστοιχα τα προβλήματα ενός αυταρχικού και υπερβολικά νοησιαρχικού εκπαιδευτικού συστήματος.

Το κίνημα των χίπις απασχόλησε έντονα παιδαγωγούς, κοινωνιολόγους και γενικότερα όσους ασχολούνται με την αγωγή και την εκπαίδευση, τόσο μέσα όσο και έξω από το σχολείο. Ο A.S. Neill αντιλαμβανόταν το κίνημα των hippies ως μια μορφή ανταρσίας, με ιδιαίτερο τρόπο ζωής, εμφάνισης και επικοινωνίας, η οποία όμως δύσκολα μπορούσε να αλλάξει ουσιαστικά το κοινωνικό σύστημα. Παρότι αναγνώριζε ότι τα αιτήματα για ειρήνη, ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη ενείχαν θετικά στοιχεία, θεωρούσε ότι πολλές φορές έμεναν σε επίπεδο συμβολισμού και δεν οδηγούσαν σε πραγματικές αλλαγές (Νηλ, 1972β). Εκφράζει επίσης τον φόβο ότι οι περισσότεροι hippies τελικά θα ενσωματώνονταν στο ίδιο σύστημα που αρχικά αμφισβητούσαν. Χαρακτηριστικά γράφει: «Ένας κυνικός θα μπορούσε να πει πως όλες αυτές οι διαμαρτυρίες είναι περίφημες, αλλά ύστερα από είκοσι χρόνια οι χίπις, τα λουλουδένια παιδιά, θα έχουν μετατραπεί σε αρτηριοσκληρωμένους συντηρητικούς» (Νηλ, 1972β, σ.25).

Η ιδέα της αυτοδιοίκησης στο σχολείο του A.S. Neill

Ο A.S. Neill ίδρυσε το *Summerhill* το 1921 στο Leiston του Suffolk, ένα σχολείο που θεωρήθηκε ιδιαίτερα πρωτοποριακό για την εποχή του. Φοιτούσαν παιδιά ηλικίας 5 έως 15 ετών από διάφορες χώρες, με μεγάλο αριθμό μαθητών από την Αμερική, ενώ το σχολείο ήταν μικτό. Οι πρώτες αντιδράσεις του Τύπου ήταν έντονα επικριτικές. Το *Summerhill* χαρακτηρίστηκε ως «σχολείο όπου ο καθένας κάνει ό,τι θέλει» και οι μαθητές του ως «αγέλη αγρίων» (Νηλ, 1972β, σ.35-36). Ωστόσο, η βασική καινοτομία του σχολείου βρισκόταν στην αυτοδιοίκηση και στη συμμετοχή των μαθητών στη λήψη αποφάσεων.

Στις γενικές συνελεύσεις κάθε μέλος, είτε μαθητής είτε εκπαιδευτικός είχε μία ψήφο ίσης αξίας και οι μαθητές μπορούσαν να θέτουν ζητήματα προς συζήτηση, να προτείνουν αλλαγές και να ασκούν κριτική στους ήδη υπάρχοντες κανόνες. Συχνά μάλιστα οι αποφάσεις της συνέλευσης ήταν διαφορετικές από τις προσωπικές επιθυμίες του ίδιου του A.S. Neill. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που δείχνει ότι στο *Summerhill* η γνώμη των παιδιών είχε

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

πραγματική βαρύτητα και ότι η δημοκρατική διαδικασία λειτουργούσε στην πράξη, αποτελεί το ζήτημα του καπνίσματος. Ο A.S. Neill πρότεινε την απαγόρευσή του, υποστηρίζοντας ότι η νικοτίνη είναι βλαβερή και πως τα παιδιά καπνίζουν κυρίως για να αισθάνονται μικρογραφία των ενηλίκων, η πρότασή του όμως απορρίφθηκε από τη συνέλευση και αργότερα, έγινε δεκτή μια πρόταση που απαγόρευε το κάπνισμα μόνο σε παιδιά κάτω των δώδεκα ετών. Την επόμενη εβδομάδα, ένας δωδεκάχρονος μαθητής ζήτησε την κατάργηση και αυτού του περιορισμού και η συνέλευση τελικά συμφώνησε μαζί του. Όπως διαβάζουμε: «Την επόμενη βδομάδα ένας δωδεκάχρονος κάλεσε την σχολική συνέλευση να άρει την απαγόρευση του καπνίσματος. Είπε: Όλοι καπνίζουμε κρυφά στην τουαλέτα, όπως ακριβώς γίνεται σε ένα αυστηρό σχολείο. Η απαγόρευση έρχεται σε αντίθεση με τις βασικές αρχές του Summerhill. Ο νεαρός χειροκροτήθηκε και η σχολική συνέλευση αναίρεσε την απαγόρευση του καπνίσματος. Ελπίζω ότι αυτό αρκεί για να φανεί πως η δική μου ψήφος δεν έχει περισσότερη βαρύτητα από αυτή των παιδιών» (Νηλ, 1972β, σ.86).

Μέσω της αυτοδιοίκησης ενισχύεται η συμμετοχή των μαθητών στη σχολική ζωή, όλες οι ψήφοι έχουν ίση αξία, ανεξάρτητα από την ηλικία ή τη θέση του ατόμου καθώς και δίνεται η δυνατότητα της επανεξέτασης και της αλλαγής αποφάσεων. Οι αποφάσεις προσαρμόζονται ευέλικτα στις ανάγκες της κοινότητας και καλλιεργούνται αξίες και στάσεις όπως η υπευθυνότητα, η πρωτοβουλία και η κριτική σκέψη. Ωστόσο κάποιες δυσμενείς πτυχές κρίνονται το ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται με βάση την πλειοψηφία και όχι πάντα με γνώμονα τη λογική ή το μακροπρόθεσμο όφελος και ορισμένες φορές μπορεί να κυριαρχεί το συναίσθημα και η παρορμητικότητα. Η εμπειρία των ενηλίκων μπορεί να υποβαθμίζεται, επειδή συνδέεται με την έννοια της εξουσίας, και η νεαρή ηλικία των μαθητών ενδέχεται να οδηγεί σε υποκειμενικές ή επιπόλαιες επιλογές. Σε κάθε περίπτωση και παρά τις αδυναμίες του, φαίνεται το μοντέλο αυτοδιοίκησης που πρότεινε ο A.S. Neill αποτέλεσε μια πρωτότυπη προσπάθεια δημιουργίας ενός σχολείου που βασίζεται περισσότερο στην αποδοχή και λιγότερο στην επιβολή.

Η ελευθερία στην αγωγή του παιδιού

Μία από τις βασικές αρχές της παιδαγωγικής σκέψης του A.S. Neill ήταν η απόρριψη της αυταρχικής αγωγής και κάθε μορφής καταπίεσης, ενώ ο ίδιος θεωρούσε ότι ακόμα και η «καλοπροαίρετη» αυστηρότητα μπορεί να περιορίσει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού. Αντιμετώπιζε με καχυποψία κάθε μορφή πειθαρχίας και εξουσίας, δίνοντας προτεραιότητα στην ισότητα, την αμοιβαιότητα και την προσωπική επιλογή. Παρόλα αυτά, η ελευθερία που υποστήριζε δεν ταυτιζόταν με την ασυδοσία. Η άσκηση εξουσίας δεν μπορεί να αποτελεί άλλοθι για την καταπίεση των παιδιών, όπως αντίστοιχα και η παιδική ελευθερία δεν μπορεί να μετατρέπεται σε συμπεριφορά που θίγει το περιβάλλον του. Παρόμοιες απόψεις συναντάμε και στον W. Reich, ο οποίος ασκούσε έντονη κριτική στο εκπαιδευτικό σύστημα, θεωρώντας ότι περιορίζει τη φυσική χαρά και ελευθερία των παιδιών για να τα μετατρέψει σε «κανονικούς» ανθρώπους³.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικός είναι και ένας διάλογος που παραθέτει ο A.S. Neill σχετικά με τους «καλούς τρόπους». Σε ερώτηση γονέα για το αν πρέπει να διδάσκεται η ετικέτα στα παιδιά, ο ίδιος απαντά ότι υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην ετικέτα και στους αυθεντικά καλούς τρόπους. Για τον Neill, οι καλοί τρόποι δεν προκύπτουν από υποχρεωτικούς κανόνες συμπεριφοράς, αλλά από τον σεβασμό προς τους άλλους. Στο Summerhill δεν καταπίεζαν τα παιδιά να λένε τυπικά «ευχαριστώ» ή «καλημέρα», αντίθετα, παρενέβαιναν μόνο όταν κάποιος μαθητής προσέβαλλε ή κακομεταχειριζόταν έναν συμμαθητή του. Μέσα από το παράδειγμα που ακολουθεί στη συνέχεια, ο A.S. Neill υποστηρίζει ότι η δικαιοσύνη και ο σεβασμός μπορούν να αναπτυχθούν φυσικά μέσα σε μια ελεύθερη κοινότητα, χωρίς συνεχή επιβολή από τους ενήλικες και η αγωγή, συνδέεται άμεσα με την ελευθερία, την υπευθυνότητα και τη συνύπαρξη: «... τη μέρα που ένα από τα αγόρια μας κορόιδεψε ένα καινούριο μαθητή που ήταν ανάπηρος, οι συμμαθητές του

---

³ « Δε με νοιάζει για σένα ανθρωπάκο. Αλλά όταν σκέφτομαι τα νεογέννητα παιδιά σου, πως τα βασανίζεις για να τα φτιάξεις κανονικούς ανθρώπους σαν κι εσένα, τότε μπαίνω στον πειρασμό να ξανακατέβω κοντά σου για να εμποδίσω το έγκλημά σου. Ξέρω όμως ότι φρόντισες να προστατευτείς καλά με το θεσμό του υπουργείου παιδείας» (Ράιχ, 1983, σ.109).

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

έκαναν γενική συνέλευση και του έδωσαν να καταλάβει με καθαρά λόγια ότι δεν εκτιμούσαν καθόλου τους κακούς του τρόπους. Ένα ελεύθερο παιδί αποκτά φυσικά καλούς τρόπους, μεγαλώνοντας γίνεται αρκετά έξυπνο, ώστε να μάθει αυτό που ονομάζουμε ετικέτα» (Νηλ, 1975α, σ.27-28).

Ο A.S. Neill αντιμετώπιζε κάθε παιδί ως ξεχωριστή προσωπικότητα και απέφευγε τη μαζικοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στα έργα του παρουσιάζει πολλές ιδιαίτερες περιπτώσεις παιδιών, τις οποίες διαχειρίζεται με κατανόηση και σεβασμό στην ατομικότητά τους, ενώ στο Summerhill δινόταν μεγαλύτερη έμφαση στην οικοδόμηση της αυτονομίας και της συναισθηματικής ισορροπίας παρά στην ακαδημαϊκή επίδοση. Οι γονείς που επέλεγαν το σχολείο του αντίστοιχα γνώριζαν ότι βασικός στόχος δεν ήταν η αυστηρή γνωστική κατάρτιση, αλλά η διαμόρφωση ελεύθερων και ψυχικά ισορροπημένων ανθρώπων. Όπως αναφέρθηκε η παρακολούθηση των μαθημάτων ήταν προαιρετική, γεγονός που σήμαινε ότι αρκετά παιδιά προτιμούσαν το παιχνίδι ή τις αθλητικές δραστηριότητες αντί για τα θεωρητικά μαθήματα. Για τον A.S. Neill αυτό δεν αποτελούσε πρόβλημα, αφού θεωρούσε σημαντικότερο το παιδί να μπορεί να ορίζει τον εαυτό του και να συνυπάρχει αρμονικά με τους άλλους. Οι κανόνες στο Summerhill δεν επιβάλλονταν από τους ενήλικες αλλά διαμορφώνονταν όπως είδαμε μέσα από τις αποφάσεις της σχολικής κοινότητας. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά στη διαμόρφωση της καθημερινής ζωής του σχολείου. Ωστόσο, η έμφαση στην ατομική αυτονομία δημιουργεί και έναν προβληματισμό σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στην προσωπική ελευθερία και στην ομαδικότητα. Η αυτονομία, σύμφωνα με τον Neill, δεν πρέπει να βασίζεται στον φόβο ή στην αυταρχική επιβολή αλλά στην εσωτερική επιλογή του ατόμου. Όπως αναφέρει: «...Η αυτονομία είναι η συμπεριφορά που εμπνέεται από μέσα μας και όχι από μια εξωτερική δύναμη. Το διαμορφωμένο παιδί δεν έχει εγώ. Δεν είναι τίποτε άλλο από μια αντανάκλαση των γονέων του» (Νηλ, 1975β, σ.22).

Δογματισμός και αξίες

Η αντιαυταρχική αγωγή ασκεί διαχρονικά κριτική στον δογματισμό και στις απόλυτες αλήθειες, αντιτίθεται στα θρησκευτικά δόγματα και στη θέση τους προβάλλει ανθρωπιστικές αξίες, τις οποίες επιδιώκει να εφαρμόσει στην πράξη. Ο δογματισμός βασίζεται σε

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

«αναπόδεικτες αλήθειες», οι οποίες γίνονται αποδεκτές χωρίς αμφισβήτηση. Αντίθετα, ο σκεπτικισμός στηρίζεται στην κριτική σκέψη και στην ανάγκη του ανθρώπου να αναζητά απαντήσεις και αποδείξεις για κάθε μορφή διδασκαλίας ή εξουσίας. Ωστόσο, κάθε κοινωνία οργανώνεται με βάση ένα σύστημα αξιών, το οποίο θεωρεί απαραίτητο για τη συνοχή και την επιβίωσή της. Τα μέλη των κοινωνικών συνόλων καλούνται να αποδεχθούν αυτές τις αξίες και να στηρίξουν το υπάρχον σύστημα. Για τον λόγο αυτό, κάθε κοινωνικό σύστημα προστατεύει τον εαυτό του μέσω των αντίστοιχων ιδεολογικών, πολιτικών και κοινωνικών μηχανισμών. Ο A.S. Neill έρχεται σε σύγκρουση με το κατεστημένο και την κυρίαρχη κουλτούρα και συχνά αντιμετωπίζει έντονες αντιδράσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Το τι φρονώ για την κοινωνία, το λέω και το γράφω μάλιστα, αλλά και νάθελα να προσπαθήσω δυναμικά να μεταρρυθμίσω την κοινωνία, αυτή θα με σκότωνε σαν δημόσιο κίνδυνο» (Νηλ, 1975α, σ.59). Παρόμοια παραδείγματα συναντάμε διαχρονικά και στην ελληνική πραγματικότητα. Πολλοί λογοτέχνες και παιδαγωγοί διώχθηκαν ή αφορίστηκαν επειδή αμφισβήτησαν τις κυρίαρχες αξίες της εποχής τους. Από τον χώρο της λογοτεχνίας ξεχωρίζουν ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Ανδρέας Λασκαράτος και ο Εμμανουήλ Ροΐδης. Ο Καζαντζάκης δέχθηκε έντονες αντιδράσεις για τα έργα *Ο Χριστός ξανασταυρώνεται* και *Ο τελευταίος πειρασμός*, αλλά και ο Ανδρέας Λασκαράτος που αφορίστηκε, φυλακίστηκε και δέχθηκε δημόσιες επιθέσεις. Ανάλογη ήταν και η περίπτωση του Εμμανουήλ Ροΐδη, ο οποίος αφορίστηκε εξαιτίας του έργου του *Η πάπισσα Ιωάννα*.

Στον χώρο της ιστορίας της παιδαγωγικής, αρκετοί πρωτοποριακοί εκπαιδευτικοί συγκρούστηκαν και αμφισβήτησαν το παραδοσιακό σύστημα. Ο Αλέξανδρος Δελμούζος κατηγορήθηκε ως αντεθνικός, άθεος και καταστροφέας της ελληνικής γλώσσας παρότι τελικά αθωώθηκε (Δημαράς, 1974), ενώ ο Δ. Γληνός είχε παρόμοια τύχη όταν υποστήριξε πως ο πραγματικός παιδαγωγός υπηρετεί την ανθρώπινη εξέλιξη και αφιερώνει τη ζωή του στη διαμόρφωση καλύτερων ανθρώπων και μιας καλύτερης κοινωνίας (Σολομών, 1983). Η Ρόζα Ιμβριώτη ανέδειξε αντίστοιχα τη σημασία της δημοκρατικής παιδείας και της συλλογικής προόδου με την εκπαίδευση πρέπει να συνδέεται άμεσα με τη ζωή και να βοηθά τον άνθρωπο να αναπτύσσεται ελεύθερα και δημιουργικά μέσα στην κοινωνία. Η δημοκρατική κοινωνία απαιτεί πολίτες με αυτονομία, υπευθυνότητα και συνείδηση της συλλογικής προόδου. Για τον λόγο αυτό, η εκπαίδευση οφείλει να μετασχηματιστεί τόσο ως προς την οργάνωση και το πρόγραμμα

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

σπουδών όσο και ως προς τις διδακτικές μεθόδους και τη συνολική σχολική ζωή, ώστε να συνδεθεί ουσιαστικά με την πραγματική ζωή και τις ανάγκες της κοινωνίας (Σολομών,1983).

Η επαναδιαπαιδαγώγηση, η άρνηση του συστήματος και η καταναλωτική κοινωνία

Για τις επιστήμες της αγωγής, τα έξι πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού θεωρούνται καθοριστικά για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και ο A.S. Neill αναφέρεται αντίστοιχα στο έργο του στη σημασία της προσχολικής και σχολικής ηλικίας, καθώς οι αξίες που εγχράσσονται στο παιδί κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του χαρακτήρα που διαμορφώνει. Ο Smiles (χ.χ) στο έργο του *Ο χαρακτήρ*, υπογραμμίζει τη σημασία της οικογένειας λαμβάνει στο ρόλο της διαμόρφωσης του χαρακτήρα ενός παιδιού, ενώ ο Έ.Φρομ (1972, σ. 16) χαρακτηρίζει την οικογένεια ως «τον ψυχολογικό αντιπρόσωπο της κοινωνίας». Οι μαθητές του Summerhill προέρχονταν συνήθως από οικογένειες με έντονα προβλήματα και συγκρούσεις, οι οποίοι είχαν ήδη απομακρυνθεί από τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες. Για τον Neill επομένως, πρωταρχικός στόχος δεν ήταν ο βομβαρδισμός με γνώσεις, αλλά η αποκατάσταση της ψυχικής ισορροπίας των μαθητών, η οποία είχε διαταραχθεί όχι από δική τους υπαιτιότητα, αλλά εξαιτίας της καταπιεστικού περιβάλλοντος που είχαν βιώσει. Στο σχολείο του βρήκαν κατανόηση, αποδοχή και ένα περιβάλλον χωρίς φόβο, όπου η πειθαρχία δεν επιβαλλόταν, αλλά οικοδομούνταν σταδιακά μέσα από την αυτοπειθαρχία και την υπευθυνότητα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Ν. Πραντέν υποστηρίζει ότι: «Όταν ένα πρόσωπο γνωρίζει τον εαυτό του, είναι σε θέση να αναγνωρίσει υπευθυνότητα για εκείνο που κάνει., περιλαβαίνοντας και εκείνο που κάνει στον εαυτό του, να αναγνωρίσει ότι αυτός είναι η αιτία των πράξεών του -κι έτσι να γίνει ο κτήτορας της δικής του ζωής. Η υπευθυνότητα του εαυτού μεγαλώνει από την αυτεπίγνωση. Όταν ένα πρόσωπο, λάβει επίγνωση του τι είναι και αναλάβει ευθύνη για κείνο που κάνει, τότε δοκιμάζει την ελευθερία να εκφράσει τις αυθεντικές του σκέψεις και αισθήματα, να εκφράσει τον αυθεντικό εαυτό του. Η επιβολή του εαυτού γίνεται δυνατή με την επίτευξη της αυτοεπίγνωσης και με την αναγνώριση της αυτο-υπευθυνότητας» (Moustakas κ.α., 1966, σσ. 12-13). Το έργο του Neill ήταν κατά παραδοχή ιδιαίτερα δύσκολο, καθώς κλήθηκε να διαπαιδαγωγήσει παιδιά που όχι μόνο αμφισβητούσαν κάθε μορφή εξουσίας,

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

αλλά είχαν ήδη αποβάλει τον φόβο και μπορούσαν να στραφούν ακόμη και εναντίον της δικής του βούλησης. Παρ' όλα αυτά, επέμεινε στη δημιουργία ενός παιδαγωγικού περιβάλλοντος βασισμένου στην ισότητα, την εμπιστοσύνη και την αμοιβαία αποδοχή.

Ο A.S. Neill ασκεί επιπρόσθετα έντονη κριτική στην καταναλωτική κοινωνία και στις τεχνητές ανάγκες που αυτή δημιουργεί. Ο σύγχρονος άνθρωπος παγιδεύεται σε έναν αδιάκοπο κύκλο κατανάλωσης, ο οποίος τον εξαναγκάζει να εργάζεται εξαντλητικά και τελικά να υποδουλώνεται σε μια μόνιμη εξάρτηση από τα υλικά αγαθά και τα καταναλωτικά πρότυπα που προβάλλονται μέσω της διαφήμισης και της καπιταλιστικής οικονομίας, επιβάλλουν συνεχώς νέες ανάγκες, οι οποίες επιβαρύνουν κυρίως τα λαϊκά και εργατικά στρώματα. Ο Έ. Φρομ, αναφερόμενος στον «homo economicus», δηλαδή στον καταναλωτικό άνθρωπο που χαρακτηρίζεται από αχόρταγη επιθυμία για απόκτηση αγαθών, επισημαίνει ότι η σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία μετατρέπει το άτομο σε «έναν αδηφάγο άνθρωπο, που θέλει να καταναλώνει ολοένα και περισσότερο» (Φρομ, 1984, σσ. 288–289). Η κατανάλωση μετατρέπεται με αυτό τον τρόπο σε κυρίαρχη ψυχική ανάγκη και συνδέεται με βαθύτερα αισθήματα άγχους, ανασφάλειας και υπαρξιακού κενού, με πολλές μορφές υπερκατανάλωσης, όπως η πολυφαγία, ο αλκοολισμός ή οι υπεραγορές, να αποτελούν προσπάθειες συγκάλυψης εσωτερικών ψυχολογικών συγκρούσεων (Φρομ, 1984). Σε παρόμοιο πνεύμα κινείται και ο Μ. Ράσσελ, ο οποίος αναφέρεται στη σκληρή και πολύωρη εργασία της εργατικής τάξης: «Κάθε ανθρώπινο ον καταναλώνει, αναγκαστικά, στη διάρκεια της ζωής του μια ορισμένη ποσότητα προϊόντων της ανθρώπινης εργασίας. Υποθέτοντας ότι εργασία είναι γενικά δυσάρεστη, είναι άδικο ένας άνθρωπος να καταναλώνει περισσότερα από εκείνα που παράγει» (Ράσσελ, όπως αναφέρεται στο Φρομ, 1984, σ. 310). Η νοοτροπία αυτή, όπως και πολλές ακόμα, μεταφέρεται στα παιδιά μέσω της οικογένειας καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να συνδέουν την ευτυχία με την απόκτηση υλικών αγαθών, γεγονός που τα οδηγεί σε μια ζωή προσανατολισμένη στην κατανάλωση και όχι στην εσωτερική ολοκλήρωση, την ελευθερία, τη δημιουργικότητα και την ψυχική ισορροπία.

Οι επικριτές και υπέρμαχοι της αντιαυταρχικής θεωρίας

Οι υποστηρικτές της στυγνής πειθαρχίας και της αυταρχικής αγωγής επιχείρησαν με ποικίλες στρατηγικές να αποδομήσουν την αντιαυταρχική παιδαγωγική θεωρία. Ο Α. Flitner (1997, σ. 12) θέτει χαρακτηριστικά το ερώτημα: «Αυταρχική ή φιλελεύθερη αγωγή;». Μέσα από την επιχειρηματολογία του παρουσιάζει τους κινδύνους που, κατά την άποψή του, εγκυμονεί η υπερβολική ελευθερία στην αγωγή, θεωρώντας ότι συχνά η αντιαυταρχική παιδεία οδηγεί στην ασυδοσία και στην αποδόμηση των κοινωνικών θεσμών. Μεταξύ των σημαντικότερων επικριτών της αντιαυταρχικής αγωγής συγκαταλέγεται ο Κ. Χαραλαμπίδης, ο οποίος εντάσσει την αντιαυταρχική παιδεία στην «αναρχική αγωγή». Σύμφωνα με τον ίδιο, ο Neill υποστηρίζει ότι οι ενήλικες είναι εκείνοι που μεταδίδουν στα παιδιά τις αρνητικές κοινωνικές αξίες, όπως ο σεβασμός προς τους δασκάλους και την παράδοση. Κατακρίνει την «παιδοκεντρική παιδεία των αναρχικών», καθώς κατά την άποψή του απορρίπτει την «κληρονομημένη πείρα» και τα αξιακά πρότυπα της κοινωνίας και έτσι οι νέοι οδηγούνται «στον κρατικομονοπωλιακό καπιταλισμό, που οδηγεί τελικά στον εξευτελισμό του ανθρώπου» (Χαραλαμπίδης, χ.χ., σ. 27-34).

Από τους σφοδρότερους πολέμιους του Neill υπήρξε και ο Μ. Rafferty, ο οποίος χρησιμοποιεί ιδιαίτερα απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς, αποκαλώντας τον «τσαρλατάνο», «απατεώνα» ακόμα και «διαφθορέα των παιδιών» (Νηλ, 1975β, σσ.247-262). Ο Rafferty θεωρεί ότι η χαρά και η ευτυχία δεν μπορούν να αποτελούν προϋποθέσεις της αγωγής και της μάθησης. Αντιθέτως, πιστεύει ότι η εκπαίδευση οφείλει να θωρακίσει πνευματικά τον μαθητή, ώστε να μπορέσει να επιβιώσει σε μια απαιτητική κοινωνική πραγματικότητα. Για τον λόγο αυτό απορρίπτει τις θέσεις του Neill σχετικά με την προσαρμογή του σχολείου στο παιδί, την κατάργηση του φόβου, τα προαιρετικά μαθήματα, αλλά και τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση (Νηλ, 1975β). Σύμφωνα με τη λογική του τα παιδιά πρέπει να προσαρμόζονται στις απαιτήσεις του σχολείου και της κοινωνίας ειδάλλως κινδυνεύουν να οδηγηθούν στην αποτυχία και στο κοινωνικό περιθώριο. Στη σκέψη του ο φόβος λειτουργεί ευεργετικά, καθώς ενισχύει την πειθαρχία και την υπευθυνότητα, και θεωρεί ότι η προαιρετική παρακολούθηση των μαθημάτων στερεί από τα παιδιά γνώσεις και υποθηκεύει το μέλλον τους. Ιδιαίτερα αυστηρή είναι και η

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

κριτική του για τη γενετήσια αγωγή στο Summerhill, χαρακτηρίζοντάς το «διαφορείο», προτρέποντας τους γονείς να μην εμπιστευθούν τα παιδιά τους υπό την αιγίδα του (Νηλ, 1975β, σσ.247-262).

Κριτική ασκεί και η L.B. Ames, η οποία αμφισβητεί συστηματικά τις θέσεις του Neill σχετικά με την κατάργηση της ποινής και της αμοιβής, την απεριόριστη ελευθερία αλλά και τη σεξουαλική αγωγή. Η Ames θεωρεί ότι το παιδί πρέπει πρώτα να περάσει από την πειθαρχία για να οδηγηθεί στην αυτοπειθαρχία. Παράλληλα, υποστηρίζει ότι η άποψη του Neill περί ισότητας στις ανθρώπινες σχέσεις είναι ρομαντική και ασύμβατη με τη θεσμική δομή της κοινωνίας μέσα στην οποία θα ζήσουν τα παιδιά (Νηλ, 1975β,σ. 50-69). Αρνητική στάση απέναντι στην αντιαυταρχική αγωγή διατηρεί ο E. Paraneek σχετικά με την υποτίμηση της εκπαίδευσης και την αμφισβήτηση της εξουσίας, θεωρώντας ότι η εκπαίδευση είναι ο βασικός μηχανισμός που μετατρέπει το παιδί από απλό άτομο σε ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Τέλος, η S.A. Warner ασκεί κριτική στον Neill για την απαξίωση των βιβλίων και του σχολείου, καθώς και για τις υπερβολικές του απόψεις γύρω από την αξία της ελευθερίας (Νηλ, 1975β,σ. 187-194).

Παρά τις έντονες επικρίσεις που διατυπώθηκαν, αρκετοί ήταν οι παιδαγωγοί και διανοούμενοι που υποστήριξαν τις ιδέες του A.S. Neill και υπερασπίστηκαν το παιδαγωγικό μοντέλο του Summerhill. Ένας από τους σημαντικότερους υποστηρικτές του αποτέλεσε ο Έ. Φρομ, που επικροτεί τη βιωματική μάθηση, που δεν βασίζεται στον φόβο και τον καταναγκασμό, αλλά στην ελευθερία και την αυτενέργεια του παιδιού. Κατά τον Φρομ, η παραδοσιακή αυταρχική εκπαίδευση έχει αποτύχει, διότι στηρίζεται στην επιβολή, ενώ η αντιαυταρχική αγωγή επιχειρεί να αναδείξει την προσωπικότητα και τη δημιουργικότητα του μαθητή (Φρομ, 1984). Ο Φρομ επισημαίνει ότι στα παραδοσιακά σχολεία η εξουσία λειτουργεί είτε άμεσα, μέσω εντολών και τιμωριών, είτε έμμεσα, μέσω ψυχολογικών πιέσεων και χειραγώγησης. Αντίθετα, στο σχολείο που προτείνει ο Neill, ο μαθητής οδηγείται στη μάθηση χωρίς φόβο ή εξαναγκασμό. Ο ίδιος ο Neill διακηρύσσει ότι «το παιδί είναι από τη φύση του καλό» και η αγωγή πρέπει να στοχεύει πρωτίστως στη χαρά και την ευτυχία του παιδιού, να «βρίσκει ενδιαφέροντα για τη ζωή» (Νηλ, 1972β,σ.16-17).

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

Στο σχολείο που προτείνει ο Neill επιδιώκεται η σύζευξη των διανοητικών και συναισθηματικών δυνάμεων, και το σχολείο οφείλει να προσαρμόζεται στις ανάγκες του παιδιού και όχι το παιδί στις απαιτήσεις του σχολείου. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Φρομ συνδέει την καταπιεστική αγωγή με την ανάπτυξη εχθρικής στάσης απέναντι στην κοινωνία και θεωρεί ότι η υπακοή αποτελεί μορφή αναιτιολόγητης συμμόρφωσης (Φρομ, 1972). Όπως αναφέρθηκε, ο Neill απορρίπτει τη διδασκαλία των θρησκευτικών δογμάτων και στη θέση τους προτάσσει τις ανθρωπιστικές αξίες που γίνονται πράξη στο σχολείο του⁴ και υιοθετεί τον ειρηνισμό, θεωρώντας τον πόλεμο βάρβαρο κατάλοιπο της ανθρώπινης ιστορίας. Ο Φρομ αναγνωρίζει στον Neill το θάρρος του πειραματιστή και θεωρεί ότι, παρά τις ακραίες θέσεις του, το σύστημά του δίνει στο παιδί «περισσότερη δύναμη από τον δάσκαλο» (Νηλ, 1972β σσ.20-21)

Εκτός από τον Έ. Φρομ, σημαντική υπήρξε και η συμβολή άλλων υποστηρικτών, οι οποίοι είδαν το σχολείο του Neill ως μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στον αυταρχισμό της παραδοσιακής εκπαίδευσης. Ο F. Hechinger εξιδανικεύει το Summerhill, χαρακτηρίζοντάς το συγχρόνως «θρησκεία» και «οικογένεια», όπου κυριαρχούν η ελευθερία και η χαρά της μάθησης, ενώ ο Neill υπήρξε πολέμιος της υποκρισίας και υπερασπιστής της παιδικής ελευθερίας, με βαθιά αγάπη και σεβασμό προς τα παιδιά (Νηλ, 1975β, σσ.19-31). Το Summerhill στη σκέψη του απέρριψε τον ηθικό και διανοητικό καταναγκασμό και μετέτρεψε την ελευθερία σε παιδαγωγική αξία, η οποία λειτουργεί χωρίς φόβο και τιμωρία (Νηλ, 1975β). Ο J. Culkín χαρακτηρίζει το σχολείο του Neill ως «ιερή παρακαταθήκη» και τους επικριτές του «ευνούχους» εφόσον κατά την άποψή του, η ανωτερότητα του σχολείου έγκειται στον σεβασμό της πνευματικής και βιολογικής υπόστασης του παιδιού, στην αγάπη, στη φυσική ανάπτυξη και στις σχέσεις ισότητας και αμοιβαιότητας που καλλιεργούνται μέσα στη σχολική κοινότητα (Νηλ, 1975β, σσ.10-20). Θετική στάση απέναντι στην αντιαυταρχική αγωγή διατηρεί και ο J. Holt, ο οποίος περιγράφει το Summerhill ως «παιδική όαση», μέσα στην οποία αναπτύσσονται η αγάπη, η δημιουργικότητα και η ψυχική ισορροπία του παιδιού (Νηλ, 1975β, σσ.70-85). Σύμφωνα με τον Holt, στο σχολείο του Neill οι αξίες δεν επιβάλλονται εξωτερικά, αλλά

⁴ «Στο Σάμμερχιλ δε διδάσκεται το μάθημα των Θρησκευτικών και δε γίνεται ούτε μία θρησκευτική εκδήλωση. Το θρήσκευμα δεν απαγορεύεται, κι αν η σχολική βουλή αποφάσιζε να εισαχθεί το μάθημα των θρησκευτικών ή η τέλεση λειτουργίας, πολύ πιθανό αυτό να γινόταν...Χωρίς να βασανίζεται η λέξη «χριστιανός», μπορεί να ειπωθεί πως σ' αυτό το σχολείο πολλές από τις βασικές αρχές του χριστιανισμού γίνονται πραγματικότητα, και πέρα απ' αυτό το σχολείο παρουσιάζει πολλά που ο κάθε χριστιανός θα επικροτούσε.»(Νηλ,1972β, σ.125).

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

μετατρέπονται σε εσωτερικές ανάγκες του παιδιού, απελευθερώνοντάς το από τα άγχη και τις πιέσεις που δημιουργούν «οι συμβατικότητες και ο παιδαγωγικός δαμασμός» (Νηλ, 1975β, σσ.70-85). Συνολικά, οι υποστηρικτές του Neill θεωρούν ότι το Summerhill αποτέλεσε μια ριζοσπαστική παιδαγωγική πρόταση, η οποία επιχείρησε να οικοδομήσει μια εκπαίδευση βασισμένη στην ελευθερία, την αυτονομία και τον σεβασμό της προσωπικότητας του παιδιού. Αντίθετα, οι επικριτές του υποστήριζαν ότι η υπερβολική έμφαση στην ελευθερία οδηγεί στην αποδυνάμωση της πειθαρχίας, στην υποτίμηση της γνώσης και τελικά στην αδυναμία προσαρμογής του παιδιού στις απαιτήσεις της κοινωνίας.

Η αντιαυταρχική αγωγή του Neill εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο παιδαγωγικού και ακαδημαϊκού διαλόγου και στοχασμού, καθώς πολλές από τις αρχές της παραμένουν *καινοτόμες*, παρά τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί στα σύγχρονα εκπαιδευτικά συστήματα. Η ιστορία της παιδαγωγικής ως αντικείμενο προσφέρει αναμφισβήτητα τη δυνατότητα επαναπροσέγγισης τέτοιων θεωριών και πρακτικών, αναδεικνύοντας τη διαχρονική σημασία τους καθώς για τον προβληματισμό γύρω από τον ρόλο και τον σκοπό της αγωγής και της εκπαίδευσης.

Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική, Περιοδική Ηλεκτρονική Έκδοση του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), Τεύχος 16, 2025

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Δημαράς, Α. (1974). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: Τεκμήρια ιστορίας (1821–1894)* (Τόμ. Β΄). Εστία. Γληνός, Δ. (1925). *Ένας άταφος νεκρός*. Αθήνα.

Δανασσής-Αφεντάκης, Α. Κ. (2000). *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης* (Τόμ. Β΄, 4η έκδ.). Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Flitner, A. (1997). *Αυταρχική ή φιλελεύθερη αγωγή; (Ι. Χριστιάς, Μτφρ.)*. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός.

Moustakas, C. E., Cereta, J., & Perry, R. (1966). *Παιδαγωγική της ελευθερίας* (Γ. Προδρόμου, Μτφρ.). Ταμασός.

Neill, A. S. (1972α). *Neill! Neill! Orange Peel!* New York, NY: Hart Publishing Company.

Νηλ, Α. Σ. (1972β). *Θεωρία και πράξη της αντιαυταρχικής εκπαίδευσης: Σάμμερχιλ, το επαναστατικό παράδειγμα ενός ελεύθερου σχολείου* (Κ. Λάμπου, Μτφρ., 5η έκδ.). Αθήνα: Μπουκουμάνης.

Νηλ, Α. Σ. (1975α). *Ελευθερία όχι αναρχία* (Ε. Γραμμένος, Μτφρ.). Εκδόσεις Μπουκουμάνη.

Νηλ, Α.Σ. (1975β). *Summerhill: Υπέρ και κατά* (Ε. Γραμμένος, Μτφρ.). Αθήνα.

Ράιχ, Β. (1983). *Ομιλία στον μικρό άνθρωπο* (Δ. Παπαδημητρίου, Μτφρ.). Αποσπερίτης.

Ράσσελ, Μ. (1972). *Ύμνος προς την τεμπελιά*. Στο Ε. Φρομ, *Αναλυτική κοινωνιοψυχολογία* (Γ. Βαμβαλής, Μτφρ.). Επίκουρος.

Smiles, S. (χ.χ.). *Ο χαρακτήρ* (Α. Μηλιαράκη, Μτφρ., 4η έκδ.). Σύλλογος Ωφελίμων Βιβλίων.

Σολομών, Ι. (1983). *Σχολική πειθαρχία και μεταρρύθμιση (1880–1930)* (2η έκδ.). Περιοδικό *Αυτομόρφωση*.

Φρομ, Ε. (1972). *Αναλυτική κοινωνιοψυχολογία* (Γ. Βαμβαλής, Μτφρ.). Επίκουρος.

Φρομ, Ε. (1984). *Η εφαρμογή της ουμανιστικής ψυχανάλυσης στη θεωρία του Μαρξ*. Στο *Σοσιαλιστικός ουμανισμός* (Δ. Θεοδωρακάτος, Μτφρ.). Μπουκουμάνης.

Χαραλαμπόπουλος, Κ. (χ.χ.). *Το πρόβλημα της παιδείας στο φως της πάλης των ιδεών* (2η έκδ.). Σύγχρονη Εποχή.

Χενς, Ν. (1973). *Η καταπιεστική οικογένεια*. Αθήνα: Επίκουρος.

Abstract

This article presents the educational thought and pedagogical work of A. S. Neill, focusing on the theory of anti-authoritarian education and the operation of Summerhill School. It outlines the fundamental principles of his educational philosophy, including freedom in education, student self-government, the rejection of authoritarian discipline, and the development of self-discipline through collective coexistence. The article also discusses Neill's critique of the traditional family, the conservative school system, dogmatism, and consumer society, as well as the influence of psychoanalytic theories on his educational thought. Furthermore, it examines the criticisms directed at anti-authoritarian education by advocates of traditional schooling, alongside the arguments advanced by those who defended and supported Neill's educational vision.

Keywords

A. S. Neill, anti-authoritarian education, freedom in education, student self-government, child-centered pedagogy, Summerhill